

Maria SUBI
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

„Anatomia femeii ideale” în Roma antică

Abstract: (“The Anatomy of the Ideal Woman” in Ancient Rome) Being always the center of attention, eulogized by poets of all times, the feminine beauty has been differently perceived throughout the ages, since every period had had its own standards or criteria for defining physical perfection. Which were the exact aesthetical norms in ancient Rome? – the answer to this question will be pursued within the pages of the current paper, intended to offer an “anatomy of the ideal woman” as reflected in the works of Latin writers, but also in the plastic arts. Thus, a major requirement has to do with corporeal chromatics which, according to public opinion at the time, must be colored in white-rosy hues, characteristic for the much desired lilies-and-roses mingling complexion: *rosae fulgent inter sua lilia mixtae* (Ovidius). Natural or feigned through various artificial makeups, this color, varying from *candor* to *rubor*, is accompanied in descriptions by details referring to the proportions of the feminine body, which is characterized by grace, slenderness, and the delicacy of its contours. On the other side, the hairstyle of such a beauty features long hair, loosely falling in rich waves (*crines uberrimi*), curly (*flexi*) and with color streaks – from shiny gold (*aurum coruscans*) to dark crow-like black (*corvina nigredine*). In all this chromatic variance there is a primary color: yellow, expressed through terms like: *aurum, aurēus, auricōmus, flavus, flavens, fulvus, crocēus*. Bodily “candor”¹ and the fair-hair are associated in literary texts with bright eyes (like the stars, *ut sidus*) and a miniature mouth (*oscūlum*) whose exquisite shape resembles the outline of statuary masterpieces. By accruing a series of such qualities, presented in superlatives, the feminine figure becomes the image of an ineffable beauty, whose perfection cannot be described in words: *Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere* (Petronius).

Keywords: feminine beauty, corporeal chromatics, slenderness, hair, eyes, mouth, perfection

Rezumat: Aflată mereu în centrul atenției, cântată de poeții tuturor timpurilor, frumusețea femeii a fost percepută diferit de la o epocă la alta, dat fiind că fiecare perioadă și-a avut propriile standarde, propriile criterii de apreciere a perfecțiunii fizice. Care sunt aceste canoane estetice în spațiul Romei antice – iată o întrebare ce cată să afe un răspuns în paginile lucrării de față, lucrare menită să ofere o „anatomie a femeii ideale”, așa cum se reflectă ea în operele scriitorilor latini, dar și în artele plastice. Astfel, o primă cerință, fundamentală, se referă la cromatismul corporal, care, pentru a corespunde gusturilor vremii, trebuia să fie unul în tonuri alb-trandafirii, definitorii pentru mult râvnitul ten de crini și roze: *rosae fulgent inter sua lilia mixtae* (Ovidius). Naturală sau obținută prin diverse artificii cosmetice, culoarea aceasta, în nuanțe de *candor* și *rubor*, se însoțește în descrieri cu detalii referitoare la proporțiile trupului feminin, ce se distinge prin grație, suplețe și gingășia conturilor sale. Pe de altă parte, podoaba capilară a unei atare frumuseți este părul lung, care se răsfire în cosițe bogate (*crines uberrimi*), ondulate (*flexi*) și felurit nuanțate – de la auriul strălucitor (*aurum coruscans*) la negrul-corb (*corvina nigredine*). În toată această varietate cromatică, există însă o culoare pre-dilectă: galbenul, iar termenii emblematici pentru aceasta sunt: *aurum, aurēus, auricōmus, flavus, flavens, fulvus, crocēus*. „Candoarea”² pielii și blondul pletelor se asociază, în textele literare, cu ochii strălucitori (ca stelele, *ut sidus*) și cu gura mică (*oscūlum*), ce amintește, cu forma sa încântătoare, tiparele unor capodopere statuare. Cumulând un șir de asemenea calități, înfățișate la superlativ, imaginea feminină devine imaginea unei frumuseți desăvârșite, a cărei perfecțiune nu poate fi cuprinsă în limitele graiului omenesc: *Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere* (Petronius).

Cuvinte-cheie: frumusețe feminină, cromatism corporal, suplețe, păr, ochi, gură, perfecțiune

1. See *candor* “whiteness” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/candor>).

2. Termenul *candoare* e utilizat, în cuprinsul acestei lucrări, cu sensul cromatic pe care îl avea etimonul său latin: *candor* ‘alb strălucitor’ (vezi Subi 2013, 196-204).

Aflată mereu în centrul atenției, cântată de poezii tuturor timpurilor, frumusețea femeii a fost percepută diferit de la o epocă la alta, dat fiind că fiecare perioadă și-a avut propriile standarde, propriile criterii de apreciere a perfecțiunii fizice. Care sunt aceste canoane estetice în spațiul Romei antice – iată o întrebare ce cată să afle un răspuns în paginile lucrării de față, lucrare menită să schițeze doar o sumară „anatomie a femeii ideale”³, așa cum se reflectă ea în operele scriitorilor latini, dar și în artele plastice.

Între cerințele impuse eternului feminin, o primă cerință, fundamentală, se referă la cromatismul corporal, care, pentru a corespunde gusturilor vremii, trebuia să fie de un alb imaculat (Pelletier-Michaud 2007, 103-110; cf. André 1949, 324; Subi 2013, 197-198). Asociat îndeobște cu noțiunea de suavitate, grație și puritate, castitate (Pelletier-Michaud 2007, 109), albul tenului constituia, pentru mentalul antic, o marcă estetică, dar și o marcă socială, culoarea trupului deosebind-o pe femeia de rând, *rubicunda* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 13; Martialis, VI, 64, 3), înnegrită de soare în cursul istovitoarelor munci campestre, de femeia elegantă, din înalta societate, care își conserva „candoearea” pielii în interiorul casei sale (André 1949, 324, 401; Pelletier-Michaud 2007, 104-106), iar când ieșea din casă, se proteja cu o umbrelă – *umbrella* sau *umbraculum* –, purtată de o sclavă însoțitoare (Lascu 1965, 201).

Puternic valorizat, acest tip de carnație se raportează frecvent, din nevoia de expresivitate, la felurite elemente aparținând universului sensibil, cum sunt argintul, crinul, fildeșul, laptele, marmura, mălinul, nufărul, zăpada etc. (cf. Subi, II, 2015, 95). În consecință, alături de termenii *candor*,-*ōris* și *candidus*(3) ‘alb strălucitor’, se înșiră corespondenții lor figurați: *argentum*,-*i* și *argentēus*(3) ‘alb argintiu’; *ebur*,-*ōris* și *eborēus*(3) sau *eburnēus*(3) ‘alb fildeșiu, ivoriu’; *lac*, *lactis* și *lactēus*(3)/*lactēōlus*(3)/*lactens*,-*ntis* ‘alb ca laptele’; *ligustrum*,-*i* ‘mălinul’; *līlīum*,-*ī* ‘crinul’; *lōtōs* (*lotus*),-*ī* ‘nufărul’; *marmor*,-*ōris* și *marmorēus*(3) ‘alb ca marmura’; *nix*, *nivis* și *nivēus*(3) ‘alb ninsurii’ etc. Utilizați, în limbajul artistic, pentru descrierea nurilor feminini, ei redau „diverse nuanțe din gama candorii, laolaltă cu ideea de strălucire, finețe, luminozitate, gingășie, delicatețe, farmec etc.” (Subi, II, 2015, 95):

lacteolae [...] *puellae* (Catullus LV, 17) „dalbele fete”; *lactentis* [...] *papillas* (Catullus, LXIV, 66) „sânii albi ca laptele”; *niveis* [...] *diva lacertis* (Vergilius, *Aen.*, VIII, 387) „zeița cu brațe albe ca zăpada”; *Nerine Galatea*, [...] *candidior cygnis* (Vergilius, *B.*, VII, 37-38) „Nereidă Galatea, mai albă decât lebedele”; *Marmorea* [...] *bracchia* (*Appendix Vergiliana*, *Ciris*, 449) „brațe albe ca marmura”; *candidos* [...] *umeros* (Horatius, *Carmina*, I, 13, 9-10) „umeri albi”; *Aurora* [...] *candida* (Corpus Tibull., I, 3, 93-94) „dalba Auroră”; *pleno teneram candore puellam* (Propertius, II, 25, 42) „o copilă fragedă, de o albeață desăvârșită”; *niveas* [...] *manus* (Propertius, III, VI, 14) „măinile de omăt”; *eburnea* [...] *bracchia Sithonia candidiora nive* (Ovidius, *Amores*, III, VII, 7-8) „brațele ivorii, mai albe decât zăpada tracică”; *pectora vel puris nivibus vel lacte* [...] *candidiora* (Ovidius, *Heroides*, XVI, 251-252) „sâni mai albi decât zăpada curată sau decât laptele”; *eburnea cervix* (Ovidius, *Heroides*, XX, 57) „gâtul ivoriu”; *Tergaque* [...] *eburnea* (Ovidius, *Met.*, X, 592) „spinarea ca de fildeș”; *Candidior folio nivei Galatea ligustri* (Ovidius, *Met.*, XIII, 789) „Galatea, mai albă decât pe-

3. Sintagmă preluată de la George Călinescu, ce își intitulează un capitol din studiul său consacrat operei lui Mihai Eminescu *Anatomia femeii ideale* (Călinescu 1976, 235).

tala mălinului ninsurii”; *Iam mentum, iam cervix, iam manus, iam pedum candor [...]*; *Parium marmor extinxerat* (Petronius, CXXVI) „Bărbia, grumazul, mâinile și picioarele alb-strălucitoare [...] făcuseră să pălească marmura de Paros”; *Loto candidior puella cycno, / Argento, nive, lilio, ligustro* (Martialis, I, 115, 2-3) „o copilă mai albă decât nufărul sau lebăda, decât argintul sau zăpada, decât crinul sau floarea de mălin” (traduceri M. S.).

Plasticizat prin asemenea referințe concrete, tenul liliat se însoțește însă constant, în portretistica literară, cu roșul (*rubor, -ōris*) – culoare pusă în legătură cu libidoul, cu erosul (Chevalier, Gheerbrant 1995, 172-173; cf. Subi 2016, 59), zeul iubirii, Amor, fiind *purpureus [...]* *Amor* (Ovidius, *Amores*, II, 1, 38). Asocierea albului virginal cu roșul erotizat exprimă, în termenii poeziei latine, cea dintâi manifestare a dorinței, întâlnirea virginității cu sexualitatea (vezi Pelletier-Michaud 2007, 115-120; cf. Subi 2016, 59): «La rencontre du blanc, la couleur de la virginité et de la pureté des sentiments, avec le rouge, fortement associé à l'érotisme, forme un contraste frappant, qui évoque de façon très parlante l'éveil à la sexualité» (Pelletier-Michaud 2007, 115-116). Tonurile alb-trandafirului conturează, așadar, un gen de frumusețe suavă, ce evocă, sugestiv, coloritul și prospețimea florală, «la grâce de la fleur autant que sa nuance» (André 1949, 324):

Lilia non domina sint magis alba mea; / Ut Maeotica nix minio si certet Hiberō. / Utque rosae puro lacte natant folia (Propertius, II, 3, 10-12) „Crinii în albul lor pur n-ar fi ca doamna-mi mai albi; / Cum un maeotic omăt s-ar întrece cu miniu hiberic; / Cum într-un lapte curat roze-n petale plutesc” (p. 69-71); *cui plurimus ignem / Subjecit rubor et calefacta per ora cucurrit. / Indum sanguineo veluti violaverit ostro / Si quis ebur, aut mixta rubent ibi lilia multa / Alba rosa: tales virgo dabat ore colores* (Vergilius, *Aen.*, XII, 65-69) „Sfiala îi împurpură făptura / Și-nfierbântând-o, -i curge-n mădulare. / Așa se-ntâmplă dacă fildes indic / Cu purpur cineva îl umezește; / Sau când, pe câmpul plin cu crini ca neaua, / S-amestecă belșug de roșii roze; / La fel de roșu e și chipul fetei” (p. 584); *Erubuit. „Decet alba quidem pudor ora”* (Ovidius, *Amores*, I, 8, 35) „Fata roși. «Îți stă bine sfiala pe fața ta albă»” (p. 20); *at illi / Conscia purpureus venit in ora pudor; / Quale coloratum Tithoni coniuge caelum / Subrubet, aut sponso visa puella novo; / Quale rosae fulgent inter sua lilia mixtae [...]. / Hic erat aut alicui color ille simillimus horum. / Et numquam visu pulchrior illa fuit* (Ovidius, *Amores*, II, 5, 33-36, 41-42) „iară dânsei / I se suise-n obraji purpura vinei ce-avea. / Cerul așa se roșise-naintea soției lui Tithon / Și o fecioară la fel, când pe-al ei mire-a văzut. / Amestecați printre crini tot așa strălucesc trandafirii [...]. / Astfel văzui și la ea preschimbându-și colorile fața / Și ca atunci năcicând ea mai frumoasă n-a fost” (p. 39); *Candida candorem roseo suffusa rubore / Ante fuit; niveo lucet in ore rubor* (Ovidius, *Amores*, III, 3, 5-6) „Trandafirii rumenelii i-nfloreau pe obraji altădată: / Îi rumenesc și acum dalbii obraji ca de nea” (p. 62); *Servetur facies ista fruenda mihi. / Serventur vultus ad nostra incendia nati, / Quique subest niveo lenis in ore rubor* (Ovidius, *Heroides*, XX, 118-120) „Farmecul să ți-l păstrezi, vreau să mă bucur de el; / De trăsăturile feței, de pielea ta albă ca neaua, / De-mbujorații obraji ce-nflăcărează-al meu piept” (p. 146); *Inque puellari corpus candore ruborem / Traxerat* (Ovidius, *Met.*, X, 594-595) „Albul ei trup de fecioară acuma roșise” (p. 513)⁴.

4. Cf. și: *Candida contempsi, nisi quae suffusa rubore / Vernarent propriis ora serena rosis* (Maximianus,

Element definitoriu pentru tipul de „beauté idéale” (André 1949, 326; cf. Subi, II, 2015, 91), tip reprodus de autorii antici în paginile lor, mult râvnitul ten de crini și roze constituia o preocupare majoră pentru frumoasele Romei, mari amatoare de trucuri cosmetice (vezi Pelletier-Michaud 2007, 104-105; cf. Subi 2013, 198): *Scitis et inducta candorem quaerere creta:/ Sanguine quae vero non rubet, arte rubet* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 199-200) „Dați feței voastre albeață cu ceara-adunată-n știubeie/ Și rumeneală-n obraji, dacă din fire n-aveți” (p. 211). Bun cunoscător al unor asemenea meșteșuguri, poetul sulmonez oferă câteva sfaturi pertinente cu privire la *medicamenta candoris et ruboris* (Cicero, *Orator*, 79, 1) „sulimanuri de albit și înroșit fața”:

Pallida purpureis spargat sua corpora virgis./ Nigrior ad Pharii confuge piscis opem (Ovidius, *Ars amandi*, III, 269-270) „Pielea de-i albă, să-i dai prin unsori purpurie culoare;/ Oacheșă, cu alifii de crocodil s-o albești” (p. 213); *Dic age, cum teneros somnus dimiserit artus./ Candida quo possint ora nitere modo!* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 51-52) „Am să vă-nvăț cum să dați feței voastre o vie albeață, / Când risipit vă e-n zori somnul din fragedul trup” (p. 232); *Tempore sint parvo molli licet illita vultu./ Haerebit toto nullus in ore color* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 97-98) „Numai puțin timp de ungi fața ta cu-alifia aceasta,/ O vei vedea în curând îmbujorându-se mult” (p. 233).

Dar tot el le recomandă femeilor să țină secrete artificiile lor, pentru a crea impresia unui colorit natural, căci „mieux vaut laisser croire aux hommes que leur blancheur (*candor*) est naturelle” (Pelletier-Michaud 2007, 105; cf. Subi 2013, 198):

Tu quoque dum coleris, nos te dormire putemus;/ Aptius a summa conspiciere manu./ Cur mihi nota tuo causa est candoris in ore?/ Claude forem thalami! quid rude prodis opus/ Multa viros nescire decet; pars maxima rerum/ Offendat, si non interiora tegas [...]/ Nec nisi summotis forma paranda viris (Ovidius, *Ars amandi*, III, 225-230) „Lasă-ne dară să credem că dormi câtă vreme-ți faci dresuri;/ Mândră să ni te arăți, când cu găteala-ai sfârșit./ Oare de ce să știu eu din ce pricini ți-e fața ca neaua?/ Timpul cât te dichisești să te închizi în iatac./ Nu este bine pe toate să vi le cunoască bărbații./ Multe îi supără chiar, când nu le faci într-ascuns [...]/ Cu sulimanuri, și voi, dați când bărbații lipsesc” (p. 212).

Natīva vel fucāta, naturală sau artificială, cromatica aceasta facială, în nuanțe de *candor* și *rubor*, se însoțește în descrieri cu alte detalii de ordin fizic. Găsim astfel câteva mențiuni referitoare la proporțiile corpului feminin, ce cată să atragă prin grație, suplețe și finețea contururilor sale: *dēcens,-ntis* „bine făcut, armonios, frumos, încântător”; *dēlicātus(3)* „delicat, fin, suav”; *dorcās,-ādis* „gazelă”; (fig.) „fată zveltă”; *grācilis(2)* „subțire, suplu”; *mollis,-e* „mlădiu, gingaș”; *tēner(3)* „fraged, tânăr, delicat”; *grācilitās,-ātis* „subțirime, zveltețe, finețe”; *subtīlītās,-ātis* „subțirime, gingășie”; *tēnērītās,-ātis* „frăgezime, delicatețe” etc. sunt vocabule ce ilustrează aceste însușiri. Iată o suită de exemple, extrase din limbajul poeziei latine:

Elegiae, I, 89-90) „Nu am pus niciun preț pe o față cu pielea albă, dacă, rumenindu-se, nu înflorea vesel cu trandafirii obrazilor ei” (trad. M. S.).

*Nam faciunt homines plerumque cupidine caeca/ Et tribuunt ea quae non sunt his commoda vere./ Multimodis igitur pravas turpisque videmus/ Esse in deliciis [...], nervosa et lignea **dorcas*** (Lucretius, IV, 1153-1156, 1161) „Patima ochii orbindu-i, adesea închipuie omul./ Dând însușiri ce iubita de fapt nicidecum nu le are./ Deci nu odată vedem cum femeia cea strâmbă și hâdă/ Încă deșteaptă plăceri [...], nervoasa, uscata/ E o «gazelă»” (p. 170-171); *Cui cum sit viridissimo nupta flore puella/ Et puella tenellulo **delicior** haedo./ Adservanda nigerrimis diligentius uvis* (Catullus, XVII, 14-16) „El de soție și-a luat un drăgălaș bujor de fată./ Mai fragedă decât un ied, o fată ce-ar fi trebuit/ Păzită de bărbatul ei ca strugurul cel pârguit!” (p. 43); *Manet sub Iove frigido/ Venator **tenerae** coniugis inmemor./ Seu visa est catulis cerva fidelibus* (Horatius, *Carmina*, I, I, 25-27) „De frageda soție uitând, sub cer de iarnă./ noptează vânătorul când câinii simt vreo ciută” (p. 73); *Dianam **tenerae** dicite virgines* (Horatius, *Carmina*, I, XXI, 1) „Gingașe virgini romane, pe Diana s-o cântați” (p. 109); *Nec [...] cohaere/ Nec **tenerum** duro cum pede iunge pedem* (Ovidius, *Amores*, I, IV, 43-44) „să-n-apropii [...]/ Nici piciorușu-ți gingaș de grosolanu-i picior” (p. 13); *At facie **tenerae** laudata saepe puellae./ Ad vatem, pretium carminis, ipsa venit* (Ovidius, *Amores*, II, I, 33-34) „Dar frumusețea plâpândă a unei copile de laud./ Ea va veni la poet să-i mulțumească de cânt” (p. 34); *altera dura est –/ At poterit tacto **mollior** esse viro* (Ovidius, *Amores*, II, IV, 23-24) „Cealaltă-i țepoasă:/ Când o voi strânge la piept mai mlădioasă va fi!” (p. 37); *Illa placet gestu numerosaque brachia ducit// Et **tenerum** molli torquet ab arte latus* (Ovidius, *Amores*, II, IV, 29-30) „Cealaltă-mi place că-n joc așa multe mișcări de braț face./ Tânăru-i trup mlădiind într-o măsură de danț” (p. 37); *Longa **decensque** fuit – longa **decensque** manet* (Ovidius, *Amores*, III, III, 7-8) „Naltă, mlădie a fost; naltă, mlădie-a rămas” (p. 62); *Respice praeterea, post vos quicumque sedebit./ Ne premat opposito **mollia** terga genu* (Ovidius, *Ars amandi*, I, 157-158) „La privitorul din spate ia seama să-și strângă genunchii./ Gingașii umeri ai ei să nu-i apese cumva” (p. 165); *At vestrae matres **teneras** peperere puellas* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 17) „Dar se născură gingașe copile din mame voastre” (p. 231); *Dic age, cum **teneros** somnus dimiserit artus./ Candida quo possint ora nitere modo!* (Ovidius, *Medicamina faciei*, 51-52) „Am să vă-nvăț cum să dați feței voastre o vie albeață, / Când risipit vă e-n zori somnul din fragedul trup” (p. 232).

Comparația – exploatată în limbajul poetic – a femeii cu trestia (*gracilis [...]* *harundo*) sau frunza de plop (*populeas [...]* *comas*) sugerează, de asemenea, fragilitatea și finețea, calități feminine prin excelență:

*Exanimis artus et membra tremantia vidi –/ Ut cum **populeas** ventilat aura **comas**,/ Ut leni Zephyro **gracilis** vibratur **harundo*** (Ovidius, *Amores*, I, VII, 53-55) „Ca amorțită-o-văzui, era toată cuprinsă de tremur./ Cum sub o boare de vânt freamătă frunza la plopi./ Cum de zefirul molatic tresaltă subțirele trestii” (p. 19).

Proza latină ne oferă, la rândul său, o admirabilă schiță a unei frumuseți plâpânde (*delicatam matronam*), pe care o contrapune figurii masiv-grotești a personajului zoomorf, pentru a o plasticiza apoi printr-o imagine sugestivă (*lacte ac melle confecta membra*):

Sed angebar plane non exili metu reputans, quem ad modum tantis tamque magis cruribus possem delicatam matronam inscendere vel tam lucida tamque tenera et lacte ac melle confecta membra duris unguis complecti (Apuleius, *Met.*, X, 22) „Dar ceea ce mă chinuia și mă neliniștea cel mai mult era să știu cum aş putea, cu picioarele mele atât de groase și de lungi, să mă sui pe o femeie așa de delicată, sau să strâng cu niște copite așa de tari, membre atât de diafane și de moi încât le-ai fi crezut plămădite din lapte și din miere” (p. 174).

Același autor realizează o remarcabilă sinteză a multiplelor farmece feminine, într-un portret încântător, consacrat zeiței Venus, ale cărei atribute sunt grația, splendoarea divină a carnației, perfecțiunea formelor, liniile voluptuoase ale trupului, mișcărilor suave și mlădioase etc.:

Super has introcessit alia, visendo decore praepollens, gratia coloris ambrosi designans Venerem, qualis fuit Venus, cum fuit virgo, nudo et intecto corpore perfectam formositatem professa, nisi quod tenui pallio bombycino inumbrabat spectabilem pubem. Quam quidem laciniam curiosulus ventus satis amanter nunc lasciviens reflabat, ut dimota pateret flos aetatulae, nunc luxurians aspirabat, ut adhaerens pressule membrorum voluptatem graphice liniaret (Apuleius, *Met.*, X, 31) „Apoi apăru o a treia, de o frumusețe răpitoare. Grația-i fără pereche și via strălucire a divinilor ei obraji o arăta a fi Venus, așa cum trebuie să fi fost când era fecioară. Corpul gol și fără nici un voal permitea să i se vadă desăvârșita frumusețe a formelor, cu excepția fermecătorului ei sex, pe care-i umbrea un văl diafan de mătase. Zefirul, din cale-afară de curios, suflând cu dragoste, în nebuna lui zburdălnicie, când umfla și îndepărta vălul, lăsând să se vadă floarea castității, când cu o suflare mai puternică îl lăsa în jos și-i lipea strâns pe trupul zeiței, făcând să-i iasă perfect în relief fermecătoarele rotunjimi ale membrelor” (p. 180); *Iam tibiae multiforabiles cantus Lydios dulciter consonant. Quibus spectatorum pectora suae mulcentibus, longe suavior Venus placide commoveri cunctantique lente vestigio et leniter fluctuante spinula et sensim adnutante capite coepit incedere mollique tibiarum sono delicatis respondere gestibus et nunc mite coniventibus nunc acre cominantibus gestire pupulis et nonnumquam saltare solis oculis* (Apuleius, *Met.*, X, 32) „După aceea, flautele cu mai multe găuri începură să cânte duios arii lidiene, care umplură de plăcere inimile spectatorilor, dar încântarea lor deveni și mai intensă când Venus începu să danseze. Pașii săi erau la început ușori și șovăielnici, dar legănarea de luntre a spatelui se comunică pe nesimțite capului și delicatele ei gesturi se mișcau după dulcile și armonioasele sunete ale flautelor. Ochii ei, pe jumătate închiși, când sunt înecați de o dulce bucurie, când sunt plini de foc, amenințatori, și uneori ea dansa numai din ochi” (p. 181).

Reprezentări ditirambice ale nurilor feminine ne întâmpină și la poetul din Sulmona, care își punctează discursul cu un șir de exclamații retorice, menite să marcheze, stilistic, superlativul calităților trupești:

Ut stetit ante oculos posito velamine nostros, / In toto nusquam corpore menda fuit. / Quos umeros, quales vidi tetigique lacertos! / Forma papillarum quam fuit apta premi! / Quam castigato planus sub pectore venter! / Quantum et quale latus! quam iuvenale femur! / Singula quid referam? nil non laudabile vidi

(Ovidius, *Amores*, I, V, 17-24) „Când răsări dintre văluri în fața privirilor mele./ N-aveai, pe tot trupul ei, unde să afli cusur./ Ce mi-a fost dat să privesc și s-ating, o! ce umeri, ce brațe!/ Pieptul așa de frumos parc-aștepta mângâieri!/ Pântecul neted, întins sub a sânilor plină-arcuire,/ Mijlocul încântător, coapsele ei tinerești!/ Ce să le-nșir eu în parte, că toate erau o minune!” (p. 15).

Dar un corp bine proporționat și atrăgător nu înseamnă, în mentalul antic, o siluetă filiformă, anorectică, după tiparele contemporane. Prin urmare, Maximianus, un poet elegiac din secolul al VI-lea e.n., face distincție între *gracilis* și *macra puella* și își exprimă dorința de a avea o iubită cu forme seducătoare, una care „nu-i subțire, ci-mplicită,/ Încât ai ce strânge-n brațe – numai bună de iubită” (Eminescu [2001], 177):

Quaerebam gracilem, sed quae non macra fuisset:/ Carnis ad officium carnea membra placent./ Sit quod in amplexu delectet stringere corpus./ Ne laedant pressum quaelibet ossa latus (Elegiae, I, 85-88) „Îmi doream o fată zveltă, dar care să nu fie slabă: un trup împlinit e plăcut pentru ale trupului cerințe. Să fie un corp pe care să-ți placă să-l strângi în brațe și oasele lui să nu te împungă în coaste, când îl îmbrățișezi” (trad. M. S.).

În termeni asemănători, este elogiată constituția unei tinere fete într-o piesă a lui Terentius, ce recurge, în prezentarea sa, la stilul eliptic, propriu limbii vorbite:

Parmeno. Quid tua istaec? Chaerea. Nova figura oris. Parmeno. Papae./ Chaerea. Color veru', corpu' solidum et suci plenum. Parmeno. Anni? Chaerea. Anni? sedecim./ Parmeno. Flos ipse (Eunuchus, 317-319) **Parmeno** „A ta cum este?” **Chaerea** „De-o rară frumusețe.” **Parmeno** „Ha!” **Chaerea** „Culoarea, trupul – minunate.” **Parmeno** „Ce vârstă?” **Chaerea** „Șaisprezece ani.” **Parmeno** „E ca o floare” (1, p. 128-129).

Portretizarea unei astfel de *virgo*, cu un fizic robust și plin de forță (*corpu' solidum et suci plenum*) se raportează antitetic la imaginea – dezagreabilă, din punctul de vedere al personajului masculin – a unor fete slabe, subnutrite, subțiri ca trestia (*iunceas*):

Haud simili'virgost virginum nostrarum, quas matres student/ Demissis umeris esse, vincto pectore, ut gracilae sient./ Siquaest habitior paullo pugilem esse aiunt, deducunt cibum:/ Tam etsi bonast natura, reddunt curatura iunceas (Eunuchus, 313-316) „E-o fată nu ca ale noastre, a' căror mame le coboară/ Anume umerii, și pieptul li-l strâng, să pară cât mai zvelte;/ Pe trupeșă-o numesc atletă, încep să-i dea pe sponci mâncare,/ Și cât de bună-i e plămada, curând ca trestia se face” (1, p. 128).

Distincția dintre zveltețe și slăbiciunea de tip „piele și os” (*gracilitas* și *macies*) îl preocupă și pe Ovidius, care oferă îndrăgostiților câteva recomandări în ce privește minimalizarea, mascarea sau accentuarea unor defecte ale etern femininului – sfaturi menite fie să cosmetizeze imaginea persoanei iubite, fie să servească drept remedii iubirii (*remedia amoris*):

it gracilis, macie quae male viva sua est;/ Dic habilem, quaecumque brevis, quae turgida, plenam,/ Et lateat vitium proximitate boni (Ars amandi, II, 660-662) „Piele și os dacă e, trasă, să-i zici, prin inel./ Este bondoacă? Vioaie-i vei spune; de-i grasă, – voinică;/ Astfel la orice cusur dă nume bun, potrivit” (p. 202); Quae nimium gracilis, pleno velamina filo/ Sumat, et ex umeris laxis amictus eat (Ars amandi, III, 267-268) „De ești slăbuță, țesuturi mai groase îmbracă pe tine./ Iar peste umerii tăi mantie largă s-arunci” (p. 213); Qua potes, in peius dotes deflecte puellae,/ Iudiciumque brevi limite falle tuum./ Turgida, si plena est, si fusca est, nigra vocetur:/ In gracili macies crimen habere potest (Remedia amoris, 325-328) „Scade cât poți însușirile fetei: ușor treci hotarul/ Dintre ce-i bine și rău ca judecata să-nșeli./ Dacă-i plinuță, să-i spui burduhoasă, de-i oacheșă,-arapcă/ Iar de-i subțire la trup, spune-i că-i piele și os” (p. 246).

Părăsind hotarele literaturii artistice, întâlnim mențiuni referitoare la *muliebrem gracilitatem* într-un tratat de specialitate, cum este cel al lui Vitruvius (sec. I î.e.n.), care stabilește interesante asociații între diversele stiluri arhitectonice și forța virilă (*virilis corporis proportionem et firmitatem et venustatem in aedificiis praestare coepit*), respectiv zveltețea și grația feminină (*ad muliebrem transtulerunt gracilitatem, virginalis habet gracilitatis imitationem*):

Ita dorica columna virilis corporis proportionem et firmitatem et venustatem in aedificiis praestare coepit. Item postea Dianae constituere aedem, quaerentes novi generis speciem isdem vestigiis ad muliebrem transtulerunt gracilitatem [...]. Ita duobus discriminibus columnarum inventionem, unam virili sine ornatu nudam speciem alteram muliebri (De Architectura, IV, 1, 6-7) „Astfel începu coloana dorică a înfățișa în clădiri proporția corpului bărbătesc și tăria și frumusețea lui. Tot așa, mai târziu, când au hotărât să ridice un templu Dianei, căutând o înfățișare nouă, au luat în ajutor tot urma piciorului și, măsurând-o, au raportat-o la înălțime, de data aceasta însă după zveltețea femeiască [...]. Astfel creară ei două feluri de coloane: una cu înfățișare virilă, nudă și fără ornamente; alta, zveltă, cu proporții și podoabe femeiești” (p. 155); Tertium vero, quod Corinthium dicitur, virginalis habet gracilitatis imitationem, quod virgines propter aetatis teneritatem gracilioribus membris figuratae effectus recipiunt in ornatu venustiores (De Architectura, IV, 1, 8) „Cât despre al treilea ordin, zis «corintian», el imită grația unei fecioare, deoarece datorită frăgezimii vârstei fecioarele au membrele mai delicate, iar podoabele puse pe ele au mai mult efect” (p. 156).

Indicii prețioase în legătură cu acest subiect aflăm însă, mai cu seamă, în reprezentările sculpturale ale zeitelor, sculpturi ce reflectă concepția antichității greco-romane cu privire la tiparele de frumusețe feminină: aici poate fi amintită, bunăoară, celebra statuie a Dianei cu ciuta, pe care Alexandru Odobescu o comentează *in extenso*, în falsul său tratat de vânatoare. Erudită și inspirată deopotrivă, descrierea sa înregistrează, dincolo de coafură și detaliile vestimentare, silueta mlădie, suplețea, agilitatea, grația, eleganța și finețea splendei figuri marmoreene – trăsături ce pot fi raportate la *muliebrem gracilitatem*:

„A fost, fără îndoială, un vânător inspirat și a știut să mânuiască bine arcul și săgețile artistul sub a cărui daltă *s-a mlădiat* statuia Dianei de la Luvru, acea mândră și *sprintenă* fecioară de marmură, care s-avântă, *ageră și ușoară*, sub crețurile dese ale tunicei ei spartane, scurtă în poale și larg despicală la umeri. O *mişcare vie și grațioasă a grumazului* a înălțat capu-i cu perii sumeși la ceafă în corimb, și pe fruntea-i, coronată cu o îngustă diademă, se strecoară ca un prepus de mânie. Peplul îi înfășoară, ca un brâu, *talia zveltă*, și cutele vășmântului ascund *sânu-i fecioresc*; dar brațele-i goale, unul se încovoiaie în sus, ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri; cellalt se reazemă pe creștetul cornut al ciutei. Ce neastâmpăr va fi făcând pe zeiță să calce așa iute pământul, sub crepidele-i împletite pe picior ca opincile plăieșilor noștri? Pe cine amenință ea cu darda împenată ce ea atinge cu *degetele-i delicate*?” (*Pseudo-Kynegetikos*, p. 140-141).

Alături de *gracilitas*, *teneritas* – calități ce se regăsesc în această întruchipare în marmură a Dianeii, imaginea femeii ideale în Roma antică include, în mod necesar, și părul lung – *crīnis* (vezi Ernout, Meillet, 2001, 151) –, considerat întotdeauna, indiferent de „fluctuațiile modei”, un ingredient indispensabil al farmecului feminin (vezi Lascu 1965, 211). O deosebită artă (*ars*) era însă necesară în aranjarea bogatelor cosițe (*crines uberrimi*, cum le numește Apuleius, în *Met.*, XI, 3), întrucât orice fizionomie reclamă un *genus ornatus* potrivit, care să îi șadă bine: *Nec genus ornatus unum est: quod quamque decebit/ Eligat, et speculum consulat ante suum* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 135-136) „Nu-i doar un chip să ți-l faci; fiecareia-i poate sta bine/ Una din pieptănături; cearcă oglinda întâi” (p. 209). Marea diversitate de coafuri, confirmată de reprezentările sculpturale ori numismatice ale împărăteselor romane (Lascu 1965, 212), se subsumează deci și ea ideii de Frumusețe – *Decor* –, însușire primordială a eternului feminin:

Illam, quidquid agit, quoquo vestigia movit,/ Componit furtim subsequiturque Decor;/ Seu solvit crines, fuis decet esse capillis:/ Seu compsit, comptis est verneranda comis (Corpus Tibull., III, 8, 7-10) „Tot ce ar face și-oriunde își pune piciorul, Frumuseța/ O însoțește mereu și-o-mpodobește pe-ascuns./ Și-a dezlegat ea cosița? cu păr despletit îi stă bine;/ Și-a pieptănat-o? ea e de adorat cu păr strâns” (p. 145).

Revărsate din belșug pe umeri, pletele unduiesc, se învălurează, ondulate fie de la sine (*ingenio suo*), fie cu ajutorul unui fier încins special (*calamistrum*) și al unei *ornatrix* – nume dat unei sclave pricepute și instruite anume pentru coafarea stăpânei sale (Lascu 1965, 211-214):

Crines ingenio suo flexi per totos se umeros effuderant (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „Pletele, ondulate natural, i se revărsau din belșug pe umeri” (p. 151); *Iam primum crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dispersi molliter defluebant* (Apuleius, *Met.*, XI, 3) „Mai întâi avea un păr des și lung care, puțin inelat și împrăștiat de o parte și de alta a divinului ei gât, îi flutura într-o ușoară și grațioasă neorânduială” (p. 185).

Pe de altă parte, un pasaj mult mai amplu, aparținând și el lui Apuleius, elogiază nu doar splendoarea naturală a părului (*nitor nativus*), cu feluritele-i pieptănături, ci și nenumăratele sale nuanțe – care pot trece de la *aurum coruscans* la *corvina nigredine*:

Vel quid ego de ceteris aio, cum semper mihi unica cura fuerit caput capillumque sedulo et puplice prius intueri et domi postea perfrui sitque iudicii huius apud me certa et statuta ratio, vel <quod...> vel quod praecipua pars ista corporis in aperto et in perspicuo posita prima nostris luminibus occurrit et quod in ceteris membris floridae vestis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur [...]. Quid cum capillis color gratus et nitor splendidus inlucet et contra solis aciem vegetus fulgurat vel placidus renitet aut in contrariam gratiam variat aspectum et nunc aurum coruscans in lenem mellis deprimitur umbram, nunc corvina nigredine caeruleus columbarum colli flosculos aemulatur [...]? Quid cum frequenti subole spissus cumulat verticem vel prolixa serie porrectus dorsa permanat? (*Met.*, II, 8-9) „Dar de ce-aș vorbi de celelalte calități ale ei, când întotdeauna unica mea grijă a fost să privesc și să admir în lume la o femeie, mai întâi capul și părul ei, și după aceea să mă bucur în intimitate de farmecul lor? Motivul serios și hotărât al acestei preferințe e chiar faptul că această parte principală a corpului, atât de vizibilă și de vrednică de luat în seamă, ne izbește cea dintâi privirile; apoi, această frumusețe naturală a părului nu este pentru cap ceea ce o îmbrăcăminte bogată și strălucitoare este pentru restul corpului? [...] Dar ce încântare, când un păr de-o culoare plăcută și de-o strălucire desăvârșită fulgeră puternic în razele soarelui, sau când, în molcoma lui culoare, dobândește cu totul altă frumusețe după schimbătoarele variații ale luminii: unul blond ca aurul, prinzând la rădăcină culoarea ușor întunecată a fagurelui de miere, altul negru ca pana corbului, rivalizând în diversitatea-i de nuanțe cu floricelele azurii de pe gușa porumbelului [...]! E o frumusețe, când, împletit în cosițe groase, încununează capul, sau când se revărsă pe spate într-o lungă pânză de apă” (p. 27-28).

În toată această varietate cromatică, există însă o culoare pre-dilectă: galbenul, iar termenii emblematici pentru această culoare, menită să sublinieze «la vulnérabilité, l'innocence, la jeunesse» (Pelletier-Michaud 2007, 101-102) sunt: *aurum*, -i „aur”, *aureus*(3) „auriu”, *auricōmus*(3) „cu plete aurii”, *flavus*(3) și *flavens*, -ntis „galben, blond”, *fulvus*(3) „galben-roșcat”, *croceus*(3) „galben-șofrăniu, auriu” (vezi André 1949, 326). Este nuanța specifică tipului aheean blond – „type de beauté idéale” (*ibidem*) –, impus de epopeile homerice și preluat apoi de literatura latină, în spațiul căreia părul bălai devine predominant: semnificativ, în acest sens, este faptul că, la un poet precum Ovidius, de pildă, întâlnim 30 de personaje blonde și doar 5 brune. Pletele de aur constituie, de altfel, un element definitoriu pentru zeițe sau pentru eroinele mitologice, ca și pentru iubitele poetilor (*ibidem*, 326-327)⁵:

Ariadna: *Non flavo retinens subtilem vertice mitram* (Catullus, 64, 63) „Nu își ține panglica subțire pe creștetu-i blond”; *flava Ceres* (Vergilius, *G.*, I, 96) „bălaia Ceres”; Dido: *flaventisque abscissa comas* (Vergilius, *Aen.*, IV, 590) „și-a smuls cosițele galbene”; *flavos Lavinia crinis [...] laniata* (Vergilius, *Aen.*, XII, 605-606) „Lavinia își smulse pletele blonde”; *flavis nostra puella comis* (Corpus Tibull., I, V, 44) „iubită mea, cu păr bălan”; *Fulva coma est* (Propertius, II, 2, 5) „Galben-roșcat îi este părul”; *flava Minerva* (Ovidius, *Amores*, I, I, 8) „bălaia Minerva”; *placuit croceis Aurora capillis* (Ovidius, *Amores*, II, IV, 43) „prin cosițele-i de aur plăcu Aurora”; Ariadna: *croceas inreligata comas* (Ovidius, *Ars amandi*, I, 530) „cu auria-i coamă fluturându-i slobodă”; Minerva: *flava comas* (Ovidius, *Met.*, VI, 118) „bălaie la plete”; Lucretia: *placet niveusque color flavique capilli* (Ovidius, *Fasti*, II, 763) „e plăcut și coloritul de nea al chipului ei și părul-i galben”; *Puella [...] quae crine vicit [...] aureamque nitem lam* (Martialis, V, 37, 1, 7-8) „copila [...] care, cu ale ei cosițe, a întrecut [...] strălucirea aurului”; *Aurea caesaries demissaque lactea cervix/ Vultibus ingenuis visa sedere magis* (Maximianus, *Elegiae*, I, 93-94) „Un păr de aur lăsat slobod și un gât alb ca laptele par să se potrivească mai bine unor chipuri frumoase” (traduceri M. S.).

Utilizat, în ultimele exemple, cu referire la podoaba capilară feminină, epitetul *aureus*(3) aduce un spor de expresivitate în raport cu *flavus*(3), întrucât implică un grad superior de mândrețe, „un degré supérieur de beauté” (André 1949, 155), la care se adaugă ideea de strălucire, valoare, bogăție, eleganță – calități puse toate în legătură cu nobilul metal (vezi Tohăneanu 1976, 146): grăitor este, într-un asemenea context, și faptul că adjectivul *aureus*(3) depășește înțelesul său strict cromatic („auriu”), pentru a dezvolta și sensul de „frumos, minunat” (vezi DG, s.v.).

5. Dincolo de perimetrul literaturii, părul bălai ajunge la modă în epoca imperială, ca urmare a contactului cu populațiile nordice (André 1949, 327). Având drept model podoaba capilară a sclavelor germane (Schulbaum 1930-1931, 124), acest tip de păr era obținut cu ajutorul vopselelor ori al perucilor (André 1949, 327). O mărturie elocventă ne oferă Ovidius, care, într-una din poeziile sale, comentează efectele nefaste ale mult prea frecventelor vopsele aplicate pe scalp: *Dicebam „medicare tuos desiste capillos!”/ Tingere quam possis, iam tibi nulla coma est [...]./ Nunc tibi captivos mittet Germania crines;/ Tuta triumphatae munere gentis eris* (*Amores*, I, 14, 1-2, 45-46) „Cât îți spuneam mai demult să te lași de văpsit mereu părul?!/ Ce mai poți astăzi văpsi? Pletele tale s-au dus [...]!/ Îți va trimite Germania-acum de la sclavii ei părul/ Și-mpodobită vei fi dintr-un tribut de învins” (p. 29, 31).

Părul blond, ce încadrează un chip zugrăvit în nuanțe de *candor* și *rubor*, se conjugă cu imaginea ochilor sclipitori ai femeii adorate. De culoare închisă ori deschisă⁶, ochii acesteia sunt mereu strălucitori – strălucire asociată cu lumina siderală: *oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „Ochii ei străluceau mai tare decât stelele pe o noapte fără lună” (p. 152). Echivalența ochi – stele reprezintă, de altminteri, un *locus communis* în limbajul artistic, scriitorii latini valorizând în mod deosebit «les yeux brillants, synonymes de charme féminin» (Pelletier-Michaud 2007, 100):

oculi, geminae, sidera nostra, faces (Propertius, II, 3, 14) „ochii-i, făclii gemene, aștri ai mei” (p. 69-71); *Fulminat illa oculis* (Propertius, IV, 8, 55) „Străfulgeră ea cu ochii” (p. 231); *Argutos habuit – radiant ut sidus ocelli* (Ovidius, *Amores*, III, 3, 9) „Pătrunzătorii ei ochi ca doi aștri scânteie și astăzi” (p. 62); *Tu facis hoc oculique tui, quibus ignea cedunt/ Sidera* (Ovidius, *Heroides*, XX, 54-55) „Tu mă silești, ochii tăi cu lumini care-ntunecă aștrii” (p. 144); *Videt igne micantes/ Sideribus similes oculos* (Ovidius, *Met.*, I, 498-499) „Îi vede/ Ochii focoși ce luceau ca luceferi” (p. 279).

În imediata apropiere a ochilor-stele, se desenează și sprâncenele (*supercilīa*), care, potrivit canoanelor estetice ale timpului, se întind, negre și arcuite, până la linia obrazilor, pentru ca, mai apoi, să se îmbine aproape, grație unor retușuri cosmetice, aplicate la nevoie (Lascu 1965, 214-215):

Nigra supercilia, frons libera, lumina nigra/ Urebant animum saepe notata meum (Maximianus, *Elegiae*, I, 95-96) „Sprâncenele negre, fruntea luminoasă și ochii negri pe care i-am zărit îmi puneau adesea inima pe jar” (trad. M. S.); *Arte superciliū confinia nuda repletis* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 201-202) „Încondeiați o sprânceană când nu este bine-mplinită” (p. 211); *supercilia usque ad malarum scripturam currentia et rursus confinio luminum paene permixta* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „sprâncenele i se arcuiau până la tâmpole și aproape că se uneau deasupra nasului” (p. 152).

Se adaugă apoi *oscūlum* „gura mică” sau *lābella* „buzișoarele”⁷, al căror profil, încântător, este reliefat prin comparația cu formele unei capodopere statuare: *nares paululum inflexae et osculum quale Praxiteles habere Dianam credidit* (Petronius,

6. Vezi: *Statura hau magna, corpore aquilost [...]/ Specie venusta, ore atque oculis pernigris* (Plautus, *Poenulus*, 1112-1113) „Nu prea înaltă; pielea cam oacheșă ... [...] Un chip plăcut, o gură..., ochi negri” (III, p. 122); *Rufamne illam virginem,/ Caesiam, sparso ore, adunco naso?* (Terentius, *Heauton timorumenos*, 1061-1062) „Roșcata ceea pistruiată./ Cu ochi ceacări, și gură mare și nas sucit?” (I, p. 304); *caesia Palladium* (Lucretius, IV, 1161) „Ceea cu ochii ei verzi e chiar «Palas»” (p. 171); *Qui caput et digitos et lumina nigra puellae./ Et canat ut soleant molliter ire pedes?* (Propertius, II, 12, 23-24) „Cine căpșorul și degetul și-ochii cei negri-ai copilei/ O să-i mai cânte și cum mersul și-l unduie lin?” (p. 87). Cf. și: *caesios oculos Minervae* (Cicero, *De natura deorum*, I, 83) „ochii Minervei sunt verzui” (trad. M. S.); *lumina nigra/ Urebant animum saepe notata meum* (Maximianus, *Elegiae*, I, 95-96) „ochii negri pe care i-am zărit îmi puneau ades inima pe jar” (trad. M. S.). Potrivit Lydiei Pelletier-Michaud (2007, 100-101), preferința latinilor se îndreaptă către ochii negri, văzuți ca o emblemă a frumuseții feminine, în vreme ce ochii deschiși la culoare sunt percepuți negativ, sub raport estetic.

7. Vezi și sintagma *labias modicas* „buzi micuțe, subțiri”, la Apuleius (*Met.*, X, 22).

Satyricon, CXXVI) „avea nările puțin desfăcute și gura micuță, întocmai ca a Dianei lui Praxitele” (p. 152). Înnobilată prin aluzia culturală, „gurița mitutea” (cum ar numi-o Eminescu) în-mărmurește artistic – în romanul lui Petronius, ca și în operele altor autori, care enumeră acest amănunt fizionomic printre notele distinctive ale junelor frumuseți:

amans complexust amantem, ubi ad labra labella adiungit, / Ubi alter alterum bilingui manifesto inter seprehendunt (Plautus, *Pseudolus*, 1259-1260) „dragul ține draga-n brațe, când pe guriță-i pune gura, / Când unu-n cellalt se cufundă, cu limbile-n sărut unite” (II, p. 306); *compara labella cum labellis* (Plautus, *Asinaria*, 668) „buzișoara cu buzișoara ta atinge-mi” (II, p. 67); *et dentes inlidunt saepe labellis / Osculaque adfigunt, quia non est pura voluptas* (Lucretius, IV, 1080-1081) „Dinții și-nfige și mușcă adesea în rumene buze, / Lungi sărutări le sfărâmă; plăcere curată-i aceasta?” (p. 168); *Roseis [...] huic labellis sonitus citus abiit* (Catullus, XIII, 74) „de pe rumenele-i buze pe vânt zbură cuvântul său” (p. 119); *Illic purpureis condatur lingua labellis, / Inque modos Venerem mille figuret amor* (Ovidius, *Amores*, III, XIV, 23-24) „Pe purpuriile-ți buze să simți sărutarea fierbinte / Și să scorniți fel și chip jocuri de dragoste noi” (p. 80); *Tantum ne noceant teneris male rapta labellis, / Neve queri possit dura fuisse, cave* (Ovidius, *Ars amandi*, I, 667-668) „Să te ferești să nu-i vatămi cumva, sărutând-o, gurița / Și să se plângă c-ai fost prea necioplit în purtări” (p. 180); *Quis credat? discut etiam ridere puellae, / Quaeritur aque illis hac quoque parte decor, / Sint modici rictus, parvaeque lacunae, / Et summos dentes ima labella tegant* (Ovidius, *Ars amandi*, III, 281-284) „Cine ar crede? Femeile-nvață și arta de-a râde; / Ele, prin zâmbetul lor, farmecul încă-și măresc, / Gura deschideți puțin, pe obraji făcând două gropițe, / Buza de jos co-perind parte din dinții de sus” (p. 214); *videt oscula, quae non / Est vidisse satis; laudat digitosque manusque / Bracchiaque et nudos media plus parte lacertos; / Si qua latent, meliora putat* (Ovidius, *Met.*, I, 498-501) „Îi vede [...] și gura cea mică / Nu-i e de ajuns s-o privească; brațe frumoase și-aproape / Goale, degete, mâini, tot ce vede îi place și crede / Și mai frumos ce-i ascuns” (p. 279); *quem ad modum [...] possem [...] labiasque modicas ambroseo rore purpurantes tam amplo ore tamque enormi et saxeis dentibus deformi saviari* (Apuleius, *Met.*, X, 22) „cum, cu o gură așa de largă și enormă, ai cărei dinți îngrozitori erau ade-vărate pietre, aș putea să sărut aceste buze subțiri și purpurii, umede de o rouă cerească” (p. 174).

Trecând, așadar, progresiv, de la delicatul colorit facial la farmecele trupești și la podoaba capilară, pentru a ajunge apoi la conturul ochilor și al gurii, pictura feminității în floare se împlinește treptat, devenind o expresie, concretă și sugestivă, a perfecțiunii fizice, care nu poate fi cuprinsă în limitele graiului omenesc: *Nulla vox est quae formam eius possit comprehendere, nam quicquid dixero minus erit* (Petronius, *Satyricon*, CXXVI) „Nici un fel de cuvinte n-ar putea reda frumuseța ei, căci orice voi spune va fi mai prejos decât realitatea” (p. 151).

Bibliografie

- André, J. 1949. *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Apuleius. 2008. *Metamorfoze sau Măgarul de aur*. Traducere din limba latină și note de I. Teodorescu. Ediție revăzută și întregită, cu un cuvânt înainte de Ion Acsan. București: Editura Mondero.
- Catullus. [1999]. *Carmina*. Traducere, studiu introductiv și note de Teodor Naum. [București]: [Editura Teora].
- Călinescu, George. 1976. *Opera lui Mihai Eminescu. 2*. București: Editura Minerva.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain 1995. *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. volumul 3. P-Z. București: Editura Artemis.
- Eminescu, Mihai. [2001]. *Lucașărul*. Antume. București-Chișinău: Litera Internațional.
- Ernout, Alfred, Meillet, Alfred. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Retirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck.
- Gaffiot, Félix. [1934]. *Dictionnaire illustré latin-français*. Paris: Librairie Hachette.
- Guțu, G. 1983. *Dicționar latin-român*. București: Editura Științifică și Enciclopedică (DG).
- Horatius. 1980. *Opera omnia. 1. Ode. Epode. Carmen saeculare*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita. Ediție critică, stabilirea textului și selecția traducerilor din *Ode, Epode și Carmen saeculare*: Traian Costa. București: Editura Univers.
- Lascu, Nicolae. 1965. *Cum trăiau romanii*. Editura Științifică.
- Lewis, Charlton T., Short, Charles. 1891. *A new Latin Dictionary*. Founded on the translation of *Freund's Latin-German Lexicon*. Edited by E. A. Andrews. Revise, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis and Charles Short. New York: Harper & Brothers, Publishers.
- Lucretius, Titus Carus. 1981. *Poemul naturii*. Traducere, prefață și note de D. Murărașu. București: Editura Minerva.
- Odobescu, Alexandru. *Doamna Chiajna*. București – Chișinău: Litera Internațional.
- Ovidius, Publius Naso. [2001]. *Opere*. [Chișinău]: [Editura Guinivas].
- Pelletier-Michaud, Lydia. 2007. *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*. Mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.). Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval. Quebec.
- Petronius, Gaius Arbiter. 1995. *Satyricon*. Traducere, cuvânt înainte și note de Eugen Cizek. București: Editura Univers.
- Plautus, Titus Maccius. 1970. *Teatru. II. Comedia măgarilor*. În românește de Nicolae Teică. București: Editura Minerva.
- Plautus, Titus Maccius. 1972. *Teatru. III. Cartaginezul*. În românește de Nicolae Teică. București: Editura Minerva.
- Propertius, Sextus. 1992. *Opera omnia*. Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav. București: Editura Univers.
- Schulbaum, Sophie. 1930-1931. *La symbolique de la lumière et des couleurs chez Virgile*, in *Eos*, XXXIII, p. 117-135.
- Subi, Maria. 2013. *Terminologia candorii în latină și în română (Terminology of Candor in Latin and Romanian)*, in *Quaestiones Romanicae*. Nr. II/ 1. Lucrările Colocviului internațional *Comunicare și cultură în Romania europeană* (ediția a II-a/ 24-25 septembrie 2013), Szeged: JatePress, p. 196-204.
- Subi, Maria. I. 2015. „*A marmorei candoare*” în latină și în română (*The „Marble's Candour” in Latin and Romanian*), in *Quaestiones Romanicae*, nr. III/ 1, Lucrările Colocviului internațional *Comunicare și cultură în Romania europeană* (ediția a III-a / 3-4 octombrie 2014), Szeged: JatePress „Jozsef Attila” Tudományi Egyetem Kiado & Editura Universității de Vest din Timișoara, p. 109-124.

- Subi, Maria. II. 2015. *Albus color în latină și în română (Albus color in Latin and Romanian)*, in AUT, Seria Științe Filologice, nr. 53, p. 91-102.
- Subi, Maria. 2016. *Rubor în opera vergiliană (Rubor in Virgil's Work)*, in AUT. Seria Științe Filologice, nr. 54, p. 51-62.
- Terentius, Publius Afer. 1975. *Teatru. I. Fata din Andros*. În românește de Nicolae Teică. Prefață de Eugen Cizek. București: Editura Minerva.
- Tibullus, Albius și autorii Corpusului tibulian. 1988. Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav. București: Editura Univers.
- Tohăneanu, G.I. 1976. *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică și versificație*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, p. 141-151 (cap. *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*).
- Vergilius, Publius Maro. 1994. *Eneida*. Prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu. Note și comentarii, glosar: Ioan Leric. Timișoara: Editura Antib.
- Idem. 1997. *Bucolice. Georgice*. Prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu. Note și comentarii, glosar: Ioan Leric. Timișoara: Editura Amarcord.
- Vitruviu. 1964. *Despre arhitectură*. Editura Academiei.

Surse electronice

<https://www.merriam-webster.com/dictionary>

<http://www.thelatinlibrary.com/>

https://es.wikipedia.org/wiki/Diana_de_Versalles#/media/File:Diane_de_Versailles_Leochares_2.jpg